

GLOSÝ BIBLIOGRAFIA

VŠEOBECNÉ DEJINY

MANÁK, Marián. *ČSR A USA V ROKOCH 1918 – 1945. Výbrané otázky zo vzájomných vzťahov*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2017, 111 s. ISBN 9788381110365.

Roku 2017 vydal Spolok Slovákov v Poľsku v spolupráci s Filozofickou fakultou Trnavskej univerzity v Trnave prácu historika Mariána Manáka *ČSR a USA v rokoch 1918 – 1945. Výbrané otázky zo vzájomných vzťahov*. Autor sa dlhodobo zaoberá problematikou americkej diplomacie, jej záujmami a vplyvom v stredoeurópskom priestore v prvej polovici 20. storočia. Tentokrát si za cieľ stanovil poukázať na niektoré aspekty československo-amerických vzťahov. Napriek tomu, že spolupráca ČSR a USA v medzivojnovom období nebola prioritou ani pre jednu stranu, a teda ani nenadobudla väčšie rozmery – čo napokon v úvode konštatuje i sám autor – jednoznačne ide o tému, ktorá si vyžaduje pozornosť historickej obce. Viaceré momenty československo-amerických vzťahov možno totiž považovať za dôležité až zásadné, či prinajmenšom zaujímavé, a to platí aj pre otázky rozpracované v publikácii.

Nepochybne správne autor označil za jednu z hlavných prekážok intenzívnejšieho rozvoja československo-amerických vzťahov politiku izolacionizmu USA. Zároveň však skonštatoval, že krajiny nemali voči sebe výhrady zásadnejšieho charakteru, ktoré by bránili nadviazaniu vzájomných stykov. Na tomto mieste tre-

ba zdôrazniť, že politika izolacionizmu v konečnom dôsledku nebola chápaná ani samotnými Spojenými štátmi ako politika absolútnej dištancie od európskych krajín. Nebola to teda jediná príčina slabo rozvinutých kontaktov, a preto by si práca v úvode vyžadovala o niečo podrobnejšiu analýzu podmienok a predpokladov pre širšiu spoluprácu krajín, a najmä otázky, čo mohla novovzniknutá ČSR ponúknuť USA.

Prvá štúdia je venovaná prejavom maďarského revizionizmu v USA v rokoch 1919 – 1921 a následným protireakciám členov tamojšej československej diplomatickej misie. Autor pritom na jednej strane zachytáva neskúsenosť československých diplomatov, ale na druhej strane, paradoxne, i značnú mieru samostatnosti. Príkladom je rozhodnutie pražského ministerstva zahraničných vecí z roku 1920 ponechať *chargé d'affaires* Janovi Masarykovi voľnú ruku pokiaľ išlo o tak významnú akciu, akou bolo pripojenie sa k protestu vyslanca Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov proti maďarskej mobilizácii, ktorý mal byť podaný americkej vláde. Autor ďalej mapuje ohlas maďarských akcií zameraných proti ČSR v americkej tlači, podozrenia z prípravy atentátu na Tomáša G. Masaryka či propagandistické turné Viktora Dvortsáka po USA. V kontexte maďarského revizionizmu by za zmienku stálo aj to, či československí diplomati v USA, prípadne americká vláda, nejakým spôsobom reagovali na vyhlásenie Slovenskej republiky rád v roku 1919.

V druhom príspevku sa autor zaoberá komplikovanými hospodárskymi rokovaniaми vedúcimi k podpísaniu recipročnej obchodnej dohody medzi ČSR a USA. Hoci prvé rozhovory boli zahájené ešte v roku 1921, do podpísania finálnej doho-

dy vyústili až v roku 1938, pričom v čase hospodárskej krízy boli prakticky úplne prerušené. Obchodná výmena tak roky prebiehala na základe každoročného predĺžovania provizórneho stavu. Zložitosť česko-slovensko-amerických obchodných vzťahov autor približuje aj v tretej štúdiu, a to na príklade dovozu amerických automobilov do ČSR. Vzhľadom na to, že práve údajná diskriminácia importu automobilov z USA bola jednou z hlavných prekážok pri uzavretí obchodnej dohody, vhodnejšie by možno bolo spracovanie oboch týchto úzko súvisiacich tém v jednom celku.

V štvrtej časti práce sa autor venuje vývoju sudetskej krízy v roku 1938, vychádzajúc zo správ amerických diplomatov. Nakoľko USA v tomto období naďalej pokračovali v politike izolacionizmu, do sudetskej krízy spočiatku priamo nezasahovali, ale hrali v nej rolu dobre informovaného pozorovateľa. Prostredníctvom správ amerických diplomatov pôsobiacich v Európe autor prináša o kríze i menej často zmieňované, ale o to zaujímavejšie informácie z diplomatických kuloárov. Vďaka nim sa dozvedáme, že v prospech ČSR vystupoval predovšetkým americký vyslanec W. Carr, ktorý sa snažil uviesť dezinformácie o zlom zaobchádzaní s nemeckým obyvateľstvom v sudetskej oblasti – šírené predovšetkým nemeckou tlačou a rádiom – na pravú mieru. Prezidentovi F. D. Rooseveltovi objasňoval ústretovosť pražskej vlády a jej ochotu vyriešiť sudetskú otázku mierovou cestou, čo bolo v ostróm protiklade s tým, čo sa mu o postoji ČSR k sudetským Nemcom snažil nahovoriť A. Hitler.

Záverečná štúdia publikácie pojednáva o zahraničnopolitickom postavení Slovenska počas druhej svetovej vojny, pričom autor v názve štúdie avizuje, že pôjde o komparáciu s postavením Rakúska.

Najprv popisuje pozíciu Slovenského štátu a jeho prijatie na medzinárodnej scéne, avšak postoj USA k okolnostiam vzniku nového štátneho útvaru sa venuje len veľmi stručne. Pritom vzhľadom na obsahové zameranie publikácie by sa dalo očakávať, že práve na to sústredí svoju pozornosť. Zároveň ale treba dodať, že autor síce tento problém priamo v štúdiu neanalyzuje, ale ani ho neobchádza a odkazuje na prácu, v ktorej čitateľ nájde podrobnejšie informácie k téme. Následne sa zaoberá situáciou Rakúska a napokon analyzuje povojnové plány veľmocí ohľadom usporiadania a obnovy oboch krajín. Charakter štúdie by si žiadal záverečnú bilanciu rozdielov v postavení oboch krajín, ktorá by celú komparáciu uzavrela. Rovnako tak publikácia ako celok si vyžaduje rekapituláciu a vyhodnotenie poznatkov sústreďených v jednotlivých kapitolách. Na konci práce je zaradené len stručné zhrnutie v anglickom jazyku.

Význam monografie *ČSR a USA v rokoch 1918 – 1945. Výbrané otázky zo vzájomných vzťahov* spočíva predovšetkým v tom, že jej autor dokázal na malom priestore vďaka vhodnému výberu a poňatiu tém ilustrovať základné črty diplomatických, politických a hospodárskych stykov ČSR a USA v prvej polovici 20. storočia.

Jana Bauerová

1848 – 1948

LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana. *DIETĽA MEDZIVOJNOVÉHO SLOVENSKA. Verejná sociálna starostlivosť o deti a mládež na Slovensku a jej inštitucionálna základňa*. Praha: Leges, 2019, 246 s. ISBN 9788075023773.

Problematika sociálnej starostlivosti vo všeobecnosti, starostlivosť o deti nevynímajúc, či už v medzivojnovom období, v období slovenského štátu alebo po roku 1945 nebola doteraz komplexne spracovaná. Nemožno však tvrdiť, že by sa historici téme sociálnej starostlivosti o deti (a mládež) na Slovensku vyhýbali. V tejto oblasti bolo publikovaných niekoľko štúdií, ktoré sú však značne obmedzené rozsahom a majú vyslovene sondážny charakter. Práve publikácia Miriam Laclavíkovej a Adriany Švecovej sa snaží vyplniť prázdne miesto v slovenskej historiografii a ponúka komplexnejší pohľad na dieťa žijúce na Slovensku v rokoch 1918 – 1938. Ako však autorky hneď na úvod upozornili, ich práca nemá byť všeobsahujúca, ale je iniciačným, sondujúcim a reflektujúcim obrazom človeka v skúmanom období. Treba oceniť, že autorky siahli práve po tejto téme, nakoľko je náročná kvôli svojej interdisciplinarite – na druhej strane však práve vďaka tomu si nájde čitateľov nielen medzi historikmi a právnikmi, ale aj sociológmi či pedagógmi.

Podobne ako v prípade spracovania iných tém, aj v tomto bolo potrebné ohliadnuť sa za rokmi predchádzajúcimi – čiže zanalyzovať obdobie pred rokom 1918. Autorky preto venovali prvú kapitolu právneho statusu dieťaťa v rokoch 1867 – 1938. Na začiatok definovali po-

jem „dieťa“, ktorý je pre celú publikáciu kľúčový. Deti charakterizovali ako osoby, ktoré vyžadujú ochranu a nedovŕšili vek 21 rokov. Text upozorňuje na dôležitý posun v oblasti starostlivosti o deti – zatiaľ čo do 1. polovice 20. storočia ju mala prioritne zabezpečovať rodina, na začiatku 20. storočia sa z tejto starostlivosti stala vec verejná, teda začala predstavovať otázku štátnu, sociálnu a národnú. Autorky tu tiež definujú niekoľko dôležitých pojmov – otcovskú a rodičovskú moc, práva a povinnosti rodičov či nemanželské dieťa vrátane legislatívy s tým súvisiacou. Rovnako tak treba upozorniť, že pri tejto téme nie je dôležité len rodinné právo, ale aj právo správne, trestné a pracovné.

Druhá kapitola s názvom *Starostlivosť o deti a mládež na prelome storočí a v prvých decéniách 20. storočia* je zameraná právne a prezentuje najprv východiskové – v prípade územia Slovenska uhorské právne predpisy a následne tie z rokov 1918 – 1938. Autorky upozornili na rozdielnu právnu úpravu na území Slovenska a v českých krajinách, s ktorou sa musela ČSR vysporiadať a neskôr ju aj zreformovať. Spoločnou črtou spomínaných krajín bolo vykonávanie tzv. chudobinskej starostlivosti (*chudinská péče*). Za východiskový právny predpis autorky určili § 145 zák. čl. XXII/1886 o obciach, ktorý im stanovil povinnosť postarať sa o príslušníkov obce s prihliadnutím na miestne (konkrétne) možnosti. Okrem toho sa autorky zaoberali aj, na tú dobu progresívne znejúcim, zák. čl. VIII/1901 o štátnych detských domovoch. Predmetný zákon „konštituoval vytvorenie systému štátnej starostlivosti o deti, čím Uhorsko odlišil od rakúskych krajín“. Druhá kapitola sa venuje aj osobitnému problému oblasti práce detí a pracovnoprávných vzťahov. Autorky obsiahli závažný problém z pre-

lomu tisícročí, a to žobranie a túlanie detí a mládeže. Z uhorskej trestnej úpravy sa tiež venovali zák. čl. XXXVI/1908 a zák. čl. VII/1913 o trestnom súdnictve nad mládežou, ktoré predstavovali základ úpravy trestného súdnictva nad mládežou, a na ktorý nadviazal zákon č. 48 z roku 1931. Následne plynule prešli k starostlivosti o deti a mládež na Slovensku v období rokov prvej ČSR. Práve v tomto období sa jednou z primárnych úloh sociálnej politiky stala vhodná výchova mládeže. Medzi prvoradácie ciele zaradili zabezpečenie materiálneho a duchovno-morálneho „*minimálneho životného štandardu*“. Autorky sa nevyhli ani zhodnoteniu významu vojny v tejto oblasti. Vojnu považujú za významný spoločenský faktor, ktorý vplýval na tvorbu sociálnej starostlivosti a jej legislatívy. Rozoberajú aj kľúčovú právnu úpravu medzivojnového obdobia – zákon č. 256/1921 o ochrane detí v cudzej starostlivosti a detí nemanželských a jeho prevádzacie nariadenie z roku 1930.

Tretia kapitola hovorí o inštitucionálnej premene starostlivosti o deti a mládež na Slovensku v 1. ČSR, ktorá bola pomerne dynamická. Ako prvý opísali východiskový stav. Podľa autoriek dobrovoľná, resp. súkromná starostlivosť o deti a mládež nechcela a nemusela konkurovať štátnej a verejnej starostlivosti, pričom zasahovala tam, kde verejné orgány nedokázali pomôcť. Text približuje vznik a úlohy jednotlivých inštitúcií. Dôležité bolo predovšetkým rezortné ministerstvo sociálnej starostlivosti. Autorky vyzdvihli aj spoluúčasť ďalších ministerstiev – napr. ministerstvo vnútra, ministerstvo školstva a národnej osvety – vďaka čomu upozornili na potrebu a dôležitosť chápať danú problematiku v širších súvislostiach. V texte je miesto venované aj starostlivosti obcí, orgánov politickej správy, starost-

livosti policajných orgánov, poručenských úradov či súdov. V rámci súkromnej a polooficiálnej starostlivosti nevynechali ani pôsobnosť spolkov. Sústredili sa predovšetkým na Československý červený kríž, následne na vznik Zemského ústredia pečlivosti o mládež. Na zemské ústredie nadviazali sieťou Okresných pečlivostí o mládež, ktoré postupne vznikali vo všetkých okresoch v Československu.

Posledná – štvrtá kapitola je zameraná na konkrétne „typy“ detí a mládeže a na formy starostlivosti o ne. Rieši problematiku starostlivosti o sociálne exkludované deti a mládež, starostlivosť o matky s deťmi, o dospievajúcu mládež, mravne ohrozenú a kriminálnu mládež, duševne a telesne hendikepované deti a mládež. Škoda, že v prípade charakterizovania mravne ohrozenej mládeže autorky nesišli aj po publikácii zakladateľa českej sociálnej pedagogiky Aloisa Zikmunda *Mládež mravně vadná* z roku 1930.

Na záver možno vyzdvihnúť logické členenie kapitol a podkapitol, v ktorých sa čitateľ rozhodne nestrať. Prehľadnosť a čitateľnosť publikácie zlepšuje aj priložený zoznam skratiek. Odborný text je doplnený o dobový fotografický materiál a prehľadné schémy, ktoré prispievajú k atraktivite knihy a pomôžu pritiahnuť aj menej zainteresovaného čitateľa. Úctyhodný je tiež počet využitých archívnych fondov nachádzajúcich sa na Slovensku i v Českej republike. Autorky využili aj veľké množstvo odbornej dobovej i súčasnej literatúry. Nevynechali ani dobové periodiká (napr. *Péče o mládež, Sociální revue*), ktoré takisto prispeli k erudovanosti textu. Odbornosť autoriek v oblasti práva sa prejavila najmä v častiach, ktoré odzrkadľujú právne hľadisko skúmanej problematiky. Cieľ autoriek, aby text pôsobil iniciačne bol roz-

hodne naplnený. Kniha má potenciál inšpirovať vedcov k ďalšiemu ešte podrobnejšiemu výskumu jednotlivých oblastí života dieťaťa a medzivojnového Slovenska (Československa) a doplniť tak pomyselnú mozaiku sociálnych dejín.

Viktória Rigová

KRAJKOVIČ, Ján – ČORBA, Jozef – ŠVORC, Peter (Eds.). *V BOJI ZA SLOBODU. Protifašistický odboj v prešovskom regióne v rokoch 1939 – 1945*. Prešov: UNIVERZUM-EU, s. r. o., 2019, 233 s. ISBN 9788089946105.

Publikácia *V boji za slobodu. Protifašistický odboj v prešovskom regióne v rokoch 1939 – 1945* vyšla s podporou Úradu vlády SR a Prešovského samosprávneho kraja. Na zostavení publikácie sa podieľali predseďa Oblastného výboru Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov (OblV SZPB) v Prešove Jozef Čorba, podpredseďa OblV SZPB Ján Krajkovič a historik Peter Švorc.

Kniha je súborom textov viacerých autorov. Ako uvádzajú samotní zostavovatelia, „*publikácia je súborom odborných štúdií, stručných biografických portrétov odbojárov, partizánov, vojakov 1. čsl. armádného zboru a beletrizovaných príbehov z obdobia druhej svetovej vojny*“. Autori sa zamerali na oblasť východného Slovenska, konkrétne vtedajšej Šarišsko-zemplínskej župy.

Úvodnú štúdiu spracovala historička Zuzana Tokárová pod názvom *Spoločensko-politické pomery na východnom Slovensku v rokoch 1939 – 1945 z hľadiska činnosti mocensko-represívneho aparátu*. Úvodom definuje osobitosti východoslovenského regiónu vzhľadom

k ostatným častiam Slovenska. V prvej časti štúdie pomerne obsírne charakterizuje vývoj udalostí v sledovanom regióne od jesene 1938 do roku 1943. Druhá časť štúdie sleduje narastajúce odbojové aktivity obyvateľov Slovenska a postupný zánik režimu. Popisuje formovanie partizánskeho hnutia na východe Slovenska a jeho aktivity, priebeh Slovenského národného povstania (SNP) a postupný odsun nemeckých jednotiek a oslobodzovanie miest a obcí východného Slovenska.

Jozef Bystrický v štúdiu *Z vojenských dejín Prešova v rokoch 1939 – 1945* charakterizuje situáciu na východe Slovenska po strate južných oblastí v novembri 1938, keď sa Prešov stáva novým centrom východného Slovenska. Presťahovali sa tu štátne úrady a iné dôležité inštitúcie. Po vzniku Slovenského štátu v marci 1939 a zavedení župného zriadenia 1. januára 1940 sa Prešov stal sídlom Šarišsko-zemplínskej župy. Zásadne sa zmenil aj vojenský význam mesta. V meste bolo umiestnené veliteľstvo divízie. V júni 1941 bola vytvorená tzv. Rýchla skupina, ktorá bola zapojená do bojov na východnom fronte proti Sovietskemu zväzu. Popisuje vznik Východoslovenskej armády, ktorá sa podieľala na obrane častí severovýchodných hraníc Slovenska. Po Povstaní na konci augusta 1944 bola väčšia časť Východoslovenskej armády odsunutá na územie Nemecka. Autor píše o vojenských prípravách Povstania a o nadväzovaní kontaktov s Červenou armádou. Podrobne opisuje vojenské strety nemeckej armády s Červenou armádou až po konečné oslobodenie Prešova 19. januára 1945 a ostatných obcí Šarišsko-zemplínskej župy 23. – 24. januára 1945.

Jozef Bystrický spracoval tiež kapitolu s názvom *Rodáci z Prešova a jeho okolia v československých jednotkách sformova-*

ných v zahraničí v rokoch 1939 – 1945. Mnoho Slovákov sa zapojilo do boja proti nacistickému Nemecku v radoch československých vojenských jednotiek v zahraničí. Autor predkladá menný zoznam rodákov z Prešova a okolia, ktorí bojovali v československom vojsku vo Francúzsku, v Sovietskom zväze, na Strednom východe či vo Veľkej Británii. Niektorí počas bojov nechali na bojiskách aj vlastný život.

Cieľom druhej kapitoly bolo vyzdvihnúť úlohu odbojárov, ktorí sa podieľali na odboji v ZSSR. Autori jednotlivých textov opísali autentické príbehy ôsmich osôb, ktorí prešli na stranu sovietskych partizánov.

V tretej kapitole autori vykresľujú *Portréty odbojárov*. Ide o päť osobností, z toho jednu ženu, ktorá sa dobrovoľne rozhodla zapojiť do protifašistického odboja.

Nasledujúca kapitola opisuje život a vojenskú službu generálmajora Emila Perka *in memoriam*. Perko sa vyznamenal v bojoch ako veliteľ 5. taktickej skupiny 1. čsl. armády. V súčinnosti s partizánmi bojovali o Vrútky, Turčiansky sv. Martin a ďalšie obce.

Piata kapitola sa venuje protifašistickému odboju v sabinovskom okrese. Aj obyvatelia tohto okresu boli aktívne zapojení do odbojovej činnosti. Niektorí prešli na stranu partizánov, alebo do radov 1. čsl. armády pod vedením Ludvíka Svobodu. Viacero z nich položilo svoj život. V nasledujúcej kapitole Ján Krajkovič popisuje protifašistický odboj vo Veľkom Šariši, kde časť jeho obyvateľov sústredených v revolučnom národnom výbore organizovala podzemný ilegálny odboj. Autor uvádza mená a príbehy tých, ktorí zomreli na fronte.

Siedma kapitola demonštruje priebeh SNP a partizánsku činnosť na východnom Slovensku. Jozef Danko charak-

terizuje vznik jednotlivých partizánskych skupín na východe Slovenska a ich úlohu v odboji. Autorom ďalšieho textu je historik Vlastivedného múzea v Hanušovciach Peter Šafranko, ktorý podrobne popisuje činnosť partizánskej skupiny Čapajev. Ján Krajkovič vyzdvihol osobnosť Ludovíta Kukorelliho a jeho prínos pre protifašistický odboj a jednotku Čapajev. Kapitola obsahuje aj profily prešovských letcov z obdobia rokov 1944 – 1945, ktoré spracoval Oskar Šalko. Príbeh Antona Prídavku vykreslil jeho synovec Jozef Miko. Prídavka pracoval v Československom rozhlase, bol zakladateľom Vojnového rozhlasu v Prešove a pomohol vybudovať Slobodný slovenský vysielac v Banskej Bystrici počas Povstania.

Ôsma kapitola vykresľuje portréty žien, ktoré sa aktívne zapojili do odboja. Išlo o manželky odbojárov, zdravotníčky, ktoré pomáhali pri ošetrovaní ranených. Spolupracovali s partizánskymi jednotkami a plnili pre nich rôzne úlohy spojené s prípravou Povstania.

Nasledujúca kapitola s názvom *Portréty partizánov* zachytáva občanov východného Slovenska, ktorí sa zúčastnili odboja na Slovensku, ale aj v Taliansku, dokonca niektorí pomáhali ilegálne prevádzať osoby prenasledované režimom do Maďarska.

Záverečná, desiata, kapitola je venovaná februárovej mobilizácii v roku 1945, ktorá bola nariadená na oslobodenom slovenskom území.

Oceňujem zámer autorov venovať publikáciu základným a stredným školám ako doplnkový materiál k výučbe dejín druhej svetovej vojny na Slovensku a SNP. Prínosom a obohatením pre hodiny dejepisu je upriamenie pozornosti na pamätníkov a ich autentické životné

príbehy spojené s vojnou a Povstaním pre lepšie pochopenie problematiky u detí a mládeže. Taktiež sústredenie sa na regionálne dejiny. Dôvodom vydania tejto publikácie bola aj snaha zostavovateľov, aby sa nezabudlo na dejinné udalosti a aby sa zastavila rozpínanosť extrémistických, neonacistických a fašistických hnutí v slovenskej spoločnosti. Za problematické považujem časté opakovanie niektorých faktografických údajov v rôznych kapitolách, keďže viacerí autori opisujú uda-

losti z rovnakej lokality. Taktiež nie je vhodné používanie pojmu poľský koncentračný tábor Osvienčim. Ide o nemecké koncentračné, resp. vyhladzovacie tábory Auschwitz-Birkenau postavené na území Poľska, preto považujem za vhodnejšie používať nemecké názvy táborov.

Alena Tabaková